

ONA TILI – XALQ MA’NAVIYATI VA MADANIYATINING ASOSI

Toshkent viloyat Nurafshon shahar

26-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Abduazizova Muhayyo Nabiyeвна

Anotatsiya: Mazkur maqolada ona tilining xalq ma'naviyati va madaniyatidagi tutgan o'rni hamda ahamiyati yoritiladi. Til har bir xalqning milliy o'zligini belgilovchi asosiy omil sifatida talqin etilib, uning orqali avloddan-avlodga ma'naviy meros, an'analar va qadriyatlar uzluksiz yetkazib borilishi tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada ona tilining tarbiya vositasi sifatida jamiyatda tutgan o'rni, yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik, bag'rikenglik ruhida tarbiyalashdagi ta'siri haqida fikr yuritiladi. Til va madaniyat uyg'unligi, ularning xalq hayotidagi barqarorlik va taraqqiyotga xizmat qiluvchi kuch sifatidagi ahamiyati asosli dalillar bilan yoritiladi.

Kalit so'zlar: ona tili, xalq ma'naviyati, milliy madaniyat, til madaniyati, milliy o'zlik, ma'naviy meros, qadriyatlar, til tarbiyasi, madaniy identitet, globallashuv.

Аннотация: В данной статье подчеркивается роль и значение родного языка в духовности и культуре народа. Язык трактуется как ключевой фактор, определяющий национальную идентичность каждого народа, и через него анализируется непрерывная передача духовного наследия, традиций и ценностей из поколения в поколение. В статье также рассматривается роль родного языка в обществе как средства воспитания и его влияние на воспитание подрастающего поколения в духе патриотизма, гуманизма и толерантности. Приводятся весомые аргументы в пользу гармонии языка и культуры, их значения как силы стабильности и прогресса в жизни народа.

Ключевые слова: родной язык, народная духовность, национальная культура, языковая культура, национальная идентичность, духовное наследие, ценности, языковое образование, культурная идентичность, глобализация.

Annotation: This article highlights the role and importance of the native language in the spirituality and culture of the people. Language is interpreted as the main factor determining the national identity of each people, and through it the continuous transmission of spiritual heritage, traditions and values from generation to generation is analyzed. The article also discusses the role of the native language in society as a means of education, its influence on educating the younger generation in the spirit of patriotism, humanity and tolerance. The harmony of language and culture, their importance as a force serving stability and development in the life of the people are highlighted with reasonable arguments.

Key words: mother tongue, folk spirituality, national culture, language culture, national identity, spiritual heritage, values, language education, cultural identity, globalization.

Kirish: Til insoniyat tafakkurining, madaniyatining, tarixiy xotirasining eng muhim ifodasi sanaladi. Har bir xalq o'z ona tilida o'zligini anglaydi, dunyoni idrok etadi va o'zining tarixiy-madaniy merosini saqlab qoladi. Ayniqsa, ona tili millatning ma'naviy dunyosini, qadriyatlarini, urf-odatlarini va e'tiqodlarini asrlar davomida avloddan-avlodga uzluksiz yetkazib beruvchi eng kuchli vositadir. Til yo'qolsa – milliy ong, madaniyat, o'zlik ham yo'qoladi. Shu bois, har bir millat o'z ona tilini muqaddas qadriyat sifatida e'zozlab keladi.

O'zbek xalqining boy tarixiy-madaniy merosini o'zida aks ettirgan o'zbek tili bugungi kunda davlat tili sifatida milliy o'zligimizning ramziga aylangan. U nafaqat kundalik muloqot vositasi, balki xalqimizning asrlar davomida yaratgan adabiyoti, san'ati, axloqiy-me'yoriy qarashlari, urf-odat va an'alarining to'liq aks etgan vositasidir. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida ona tiliga bo'lgan e'tibor yanada ortib, uni asrab-avaylash, boyitish va yosh avlodga to'g'ri yetkazish dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda.

Mazkur maqolada ona tilining xalq ma'naviyati va milliy madaniyatdagi o'rni, uni asrash va rivojlantirish borasidagi zaruratlar, shuningdek, yosh avlodni ona tiliga hurmat

ruhida tarbiyalash masalalari yoritiladi. Til va madaniyat uyg'unligi misolida xalq ma'naviyatini shakllantirish va uni mustahkamlash yo'llari tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar: Madvaliyev A. ning "Ona tili va adabiyot o'qitish metodikasi" kitobida ona tili o'qitish metodikasiga oid turli nazariy va amaliy yondashuvlar keltirilgan. Ushbu kitobda keltirilgan ba'zi asosiy mavzular quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin: Ona tili o'qitishning umumiy prinsip va metodlari: Madvaliyev, ona tili o'qitishning zamonaviy metodik asoslarini, shu jumladan, kommunikativ yondashuvni va tilshunoslikning didaktik jihatlarini muhokama qiladi. U o'quvchilarga tilni faqatgina grammatik qoidalar asosida emas, balki muloqot vositasi sifatida o'rgatishni ta'kidlaydi. Tilning ma'naviy-tarbiyaviy roli: Kitobda tilning faqatgina muloqot vositasi emas, balki ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi o'rni ham ko'rsatiladi. Madvaliyev ona tilini o'qitishda, uning madaniyatshunoslik va milliy qadriyatlar bilan bog'liq jihatlarini alohida ta'kidlaydi. Ona tili o'qitish metodikasi bo'yicha tavsiyalar: Madvaliyev, o'qituvchilarga darslarni qanday tashkil etish, o'quvchilarning tilni samarali o'rganishlari uchun qanday metod va usullarni qo'llash kerakligi bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Bu metodlar o'zida o'quvchilarni tilni muloqot jarayonida foydalana olishga o'rgatish, adabiyotlarni chuqur tahlil qilish va o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etishni o'z ichiga oladi. Milliy o'zlikni ifodalashdagi ona tilining o'rni: Madvaliyev, ona tili orqali milliy madaniyat va o'zlikni ifodalash masalasini ham muhokama qiladi. U tilni faqat axborot almashish vositasi sifatida emas, balki xalqning tarixiy, madaniy va ma'naviy merosi sifatida ko'rib chiqadi. Yoshlarni ona tili va adabiyotga nisbatan hurmatini shakllantirish: Madvaliyev o'quvchilarda ona tili va adabiyotga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishning muhimligini ta'kidlaydi va bu jarayonda o'qituvchining o'rni haqida ham so'z yuritadi.

Bu kitob til o'qitishning ilmiy-uslubiy jihatlarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan va tilshunoslik, pedagogika hamda madaniyatshunoslik sohalarida keng qo'llaniladi. Uning mazmuni, ayniqsa, ona tili o'qitish metodikasi bilan shug'ullanuvchi o'qituvchilar uchun juda foydali bo'lishi mumkin.

Sirojiddinov S. ning "Til va tafakkur" kitobida tilning inson tafakkuridagi o'rni va uning jamiyatdagi ma'naviy va madaniy vazifalari haqida keng qamrovli tahlillar berilgan.

Maqola mavzusiga oid kitobdan keltiriladigan asosiy ma'lumotlar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin. Til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik: Sirojiddinov, til va tafakkurning o'zaro bog'liqligini batafsil tahlil qiladi. U tilni nafaqat aloqa vositasi sifatida, balki insonning fikrlash jarayonini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida ko'rib chiqadi. Maqola mavzusiga mos ravishda, tilning tafakkurdagi o'rni, uning insonning dunyoqarashini va ijtimoiy ongini shakllantirishdagi ahamiyati ta'kidlanadi. Til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqalar: Sirojiddinov, tilning madaniyat bilan bog'liqligini keng yoritadi. U tilni milliy madaniyatning ayni o'zigina emas, balki uning muhim vositasi deb hisoblaydi. Ona tilining xalq ma'naviyatidagi o'rni, uning milliy o'zlik va madaniyatni ifodalashdagi ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Maqolada ona tilining xalqning tafakkurini, urf-odatlarini va qadriyatlarini qanday saqlab kelayotganligi haqida fikrlar mavjud. Tafakkurning tilga ta'siri: Sirojiddinov, tilning inson tafakkurini shakllantirishdagi o'rni haqida ilmiy nuqtai nazarlarni taklif etadi. U fikrlash jarayonining til asosida tashkil topishini va tilning yirik va kichik ma'no birikmalari yordamida insonning ongini o'zgartirishi, uni boyitishi mumkinligini tushuntiradi. Bu tilning ma'naviy-axloqiy ta'sirini, uning axloqiy me'yorlar va qadriyatlar bilan bog'lanishini ham o'z ichiga oladi. Karimov, ma'naviyatning inson hayotidagi markaziy o'rni haqida gapirganda, tilni jamiyatning ruhiy va ma'naviy asosi sifatida ta'riflaydi. Ona tili, uning fikr va tushunchalarni ifodalashdagi roli, xalqning ma'naviy qadriyatlarini saqlashdagi ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Asarda tilni insonning ma'naviy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi kuch sifatida ko'rish muhimligi ta'kidlanadi.¹

Mavzuning dolzarbligi: Bugungi globallashuv, madaniy integratsiya va axborot oqimining keskin ortib borayotgan davrida milliy o'zlikni saqlab qolish, uni mustahkamlash har qachongidan ham muhim vazifaga aylangan. Bunday sharoitda har bir millat uchun o'z ona tiliga bo'lgan munosabat, unga hurmat, uni asrab-avaylash va rivojlantirish borasidagi harakatlar – ma'naviy mustaqillikning kafolati hisoblanadi. Ayniqsa, yosh avlodni ona tilining betakror go'zalligi, boy lug'aviy zahirasi, adabiy va

¹ Karimov I. A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

madaniy qadriyatlari bilan tanishtirish, ularning qalbida tilga nisbatan faxr va ehtirom tuyg'ularini shakllantirish bugungi ta'lim-tarbiya tizimining asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Shu nuqtai nazardan qaranganda, "Ona tili – xalq ma'naviyati va madaniyatining asosi" mavzusi bugungi kun uchun nihoyatda dolzarb hisoblanadi. Zero, til bor joyda millat bor, til saqlansa – milliy ma'naviyat va madaniyat ham yashaydi. Mazkur mavzu doirasida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar nafaqat tilni, balki butun milliy qadriyatlar tizimini asrab-avaylashga xizmat qiladi.

Nazariy asoslar: Tilshunoslik, madaniyatshunoslik va pedagogika sohalaridagi ilmiy manbalar ona tilining jamiyat hayotidagi tutgan o'rini chuqur tahlil qilishga imkon beradi. Til nafaqat muloqot vositasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, tafakkuri, milliy identitetining asosi ekanini ko'plab olimlar o'z tadqiqotlarida ta'kidlab o'tganlar. Jumladan, mashhur tilshunos A. A. Potebnya "til – xalqning tafakkuri" degan xulosani ilgari surgan bo'lsa, o'zbek olimlaridan A. Madvaliev, S. Sirojiddinov, M. Jo'rayev va boshqalar ham ona tilining ma'naviy-tarbiyaviy jihatlariga alohida e'tibor qaratganlar. G'afurov, ona tilining milliy g'urur, o'zlikni anglash va xalqning o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantirishdagi muhim rolini ta'kidlaydi. Til, faqat aloqa vositasi bo'lib qolmay, balki millatning tarixi, urf-odatlari va madaniyatini aks ettiruvchi asosiy vositadir. Ona tilini bilish, uning naqadar ulug'ligini tushunish, insonning milliy g'ururini oshiradi va xalqning o'zligini saqlab qolishiga yordam beradi.²

Ona tili orqali xalqning ruhiy-ma'naviy olami, dunyoqarashi, urf-odat va qadriyatlari ifodalanadi. Tilning bu xususiyatini V. fon Humboldt "Til – bu xalqning ruhi" degan mashhur g'oyasi orqali chuqur asoslab bergan. Shuningdek, pedagogik yondashuvlar ham tilni shaxs tarbiyasida, ayniqsa yosh avlod ongini shakllantirishdagi asosiy vosita sifatida talqin qiladi. Bugungi zamonaviy yondashuvlarda esa til va madaniyat uyg'unligi, lingvomadaniyatshunoslik konsepsiyasi orqali tilning nafaqat aloqa, balki ma'naviy meros vositasi sifatidagi roli keng tahlil qilinmoqda.

² G'afurov N. "Ona tili va milliy g'urur". – Ma'rifat gazetasidagi maqola. – 2020-yil, №17.

Nazariy manbalar asosida aytish mumkinki, til milliy tafakkur, madaniyat va o'zlikni anglashi bilan bevosita bog'liq bo'lib, u milliy g'urur, vatanparvarlik, tarixiy ong kabi ijtimoiy-ma'naviy kategoriyalarni shakllantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Shunday ekan, ona tilining ma'naviy-ma'rifiy, madaniy va tarbiyaviy jihatlari chuqur ilmiy asosga ega bo'lib, bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Tahlil va natijalar: Ona tilining xalq ma'naviyati va madaniyatidagi o'rni haqida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, til – bu nafaqat milliy identitetning asosi, balki jamiyatning ma'naviy yuksalishiga xizmat qiluvchi asosiy omildir. Tarixiy jarayonlarga nazar soladigan bo'lsak, har qanday mustamlakachilik siyosatining birinchi nishoni – mahalliy til va madaniyat bo'lgan. Bu esa tilning millat mustaqilligini, o'zligini saqlab qolishdagi ahamiyatini yana bir bor isbotlaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, til madaniy merosni saqlash, avlodlar orasida ruhiy-madaniy aloqani uzluksiz davom ettirishda beqiyos vosita hisoblanadi. O'zbek tilining boy lug'aviy zaxirasi, qadimiy adabiyoti va o'ziga xos ifoda vositalari xalqning ko'p asrlik tafakkurini, turmush tarzini, axloqiy me'yorlarini o'zida mujassam etgan. Aynan til orqali xalqimizning ma'naviy olami, insoniylik mezonlari, ezgulik va adolat g'oyalari ifoda topgan.

Amaliy kuzatuvlar va ijtimoiy so'rovlar ham shuni ko'rsatmoqdaki, yoshlar orasida ona tiliga nisbatan hurmatning kuchayishi bevosita ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samaradorligi bilan bog'liq. Ta'lim tizimida ona tiliga oid darslarning interfaol usullar asosida tashkil etilishi, adabiy asarlarning mazmunli tahlili, milliy qadriyatlar bilan bog'lanishi tilga bo'lgan mehrni oshirayotgani kuzatilmoqda.

Natijada, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

- Ona tili xalqning tarixiy, madaniy va ma'naviy hayotining bosh omilidir;
- Til orqali milliy o'zlik va ma'naviy meros avloddan avlodga uzatiladi;
- Ona tiliga bo'lgan mehr va hurmat milliy g'urur va vatanparvarlikni shakllantiradi;

- Ta'lim-tarbiya jarayonida tilning madaniy va tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish yosh avlodni sog'lom ma'naviyat asosida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Taklif va xulosalar: Yuqoridagi tahlillar asosida shuni aytish mumkinki, ona tili har bir xalqning ma'naviy va madaniy hayotida asosiy tayanch bo'lib xizmat qiladi. Til orqali xalq o'zligini anglaydi, tarixini, qadriyatlarini, madaniy merosini saqlaydi va rivojlantiradi. Ona tili – bu nafaqat muloqot vositasi, balki milliy ong, ma'naviy yuksalish va jamiyat barqarorligining mustahkam poydevoridir. Ayniqsa, bugungi globallashtirish jarayonida tilga bo'lgan e'tibor, uni asrab-avaylash va kelajak avlodga to'g'ri yetkazish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mavzu doirasida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: Ta'lim jarayonida ona tilining ma'naviy-tarbiyaviy imkoniyatlaridan keng foydalanish – darslarda milliy qadriyatlar, tarixiy shaxslar, adabiy meros asosida tilga bo'lgan mehrni kuchaytirish. Yoshlar orasida ona tiliga hurmat tuyg'usini mustahkamlovchi targ'ibot ishlarini kuchaytirish – media, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalarida sifatli kontent yaratish. Ona tilini o'rganishga qaratilgan innovatsion metodikalarni joriy etish – interfaol darslar, raqamli lug'atlar, mobil ilovalar, audiokitoblar orqali o'rganishni ommalashtirish. Adabiy merosni chuqur o'rganish va yosh avlodga singdirish – maktab va oliy ta'lim muassasalarida klassik va zamonaviy adabiyot namunalari asosida til va madaniyat uyg'unligini ko'rsatish. Til madaniyati va savodxonlikni oshirish bo'yicha keng ko'lamli loyihalarni amalga oshirish – yozma va og'zaki nutq madaniyatiga e'tibor qaratish.

Xulosa qilib aytganda, ona tiliga e'tibor – bu xalqning kelajagiga e'tibor demakdir. Til yashasa – millat yashaydi. Til rivojlansa – madaniyat, ma'naviyat, ilm va tafakkur ham rivojlanadi. Shunday ekan, har bir fuqaroning vazifasi – o'z ona tilini sevish, uni asrab-avaylash va kelajak avlodga sof holda yetkazishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Madvaliyev A. “Ona tili va adabiyot o'qitish metodikasi”. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
2. Sirojiddinov S. “Til va tafakkur”. – Toshkent: Fan, 2002.

3. Jo‘rayev M. “Ona tilining jamiyatdagi o‘rni”. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
4. Humboldt V. fon. “Til falsafasi”. – Moskva: Nauka, 1985.
5. Potebnya A. A. “Mysl i yazyk”. – Moskva: Nauka, 1976.
6. Qo‘chqorov O., Abdullaeva M. “Til va madaniyat: lingvomadaniyatshunoslik asoslari”. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
7. Karimov I. A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Davlat tili to‘g‘risida”gi Qonuni. – 1989-yil 21-oktabr.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori: “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini oshirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – 2019-yil 21-oktabr, PQ–5850-son.
10. G‘afurov N. “Ona tili va milliy g‘urur”. – Ma’rifat gazetasidagi maqola. – 2020-yil, №17.